

אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם".

מלמד שקילעה [לשון קליעת שער] הקב"ה לחוה, והביאה לאדם הראשון. שכן בכרכי הים, קורין לקלעיתא [קליעת שער] בנייתא. והיינו "ויבן"!

דבר אחר: "ויבן ד' אלהים".

אמר רב חסדא, ואמרי לה, כמתניתא תנא: מלמד שבנאה הקב"ה לרחמה של חוה כבנין אוצר של פירות:

יח-ב

מה אוצר זה רחב מלמטה וקצר מלמעלה, כדי לקבל את הפירות שאם היה רחב מלמעלה וקצר מלמטה, כשהוא ממלאו היה מכביד משאוי הפירות על כתלי האוצר ומטה אותם.

אף האשה, רחבה מלמטה, בחלל בית הרחם שלה, וקצרה מלמעלה, כדי לקבל את הולד.

ואגב דפרשינן לקרא, מפרשינן לכולא קרא:

כתיב: "ויבן ד' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם".

מלמד שעשה הקב"ה שושבינות לאדם הראשון⁽¹⁶⁾

תו מקשינן: בשלמא למאן דאמר פרצוף — היינו דכתיב "ויקח אחת מצלעותיו ויסגור בבשר תחתנה. ויבן ד' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה".

שהיה צריך, אחר שחילקו הקדוש ברוך הוא לאדם — לסגור בבשר תחתנה.

אלא למאן דאמר זנב — מאי ויסגור בשר תחתנה?!

ומשינינן: אמר רב זביד ואיתימא רבי ירמיה, ואיתימא רב נחמן בר יצחק:

לא נצרכה אלא למקום חתך, שאחר שנחתך ממנו הזנב, סגר הקב"ה בבשר לאותו מקום! והשתא מקשינן לאידך גיסא:

בשלמא למאן דאמר זנב, היינו דכתיב "ויבן ד' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה". דמשמע שהיתה מחוסרת בנין.

אלא למאן דאמר פרצוף — מאי "ויבן"?!

ומשינינן: דריש לה לכדרכי שמעון בן מנסיא.

דדריש רבי שמעון בן מנסיא: "ויבן ד'

זה לעצמו וזה לעצמו, ואחר כך לא נבראו במעשה אלא אחד, שהוא הזכר, ואין הנקבה נחשבת בכריאה שאינה אלא כדבר הטפל אל העיקר ולקוח ממנו ולצורך תשמישו.

והוא שקראוה רבותינו ז"ל זנב, כענין "לראש ולא לזנב" עם היותה זנב באמת ונבנית ממנו — קיצור מלשון שו"ת הרשב"א חלק א' סימן ס' וראה עוד שם.

היתה אחר מחשבה והתבוננות, ושהיתה המחשבה לבראות שנים, כלומר: זה לעצמו וזה לעצמו, ולהיותם עומדים לעצמם, בלי שיקבל זה מזה, ושלא יולידו זה מזה. ואחר כן חייבה החכמה שאינו טוב להיות האדם שהוא עיקר ביצירה לבדו, אלא להיות הוא פועל, והנקבה תהיה לו ככלי, יעזר הוא בו בפעולותיו.

וזה שביאר רבי אבהו: כי הכתוב שאמר "זכר ונקבה בראם" הוא במחשבה לבראות שנים

שנשתדל בחיתוננו, לשמחו, ולהתעסק בצרכי סעודת חופתו.

מכאן, לגדול שיעשה שושבינות לקטן, ואל ירע לו בעיניו לעסוק בצרכי מי שקטן ממנו.

ומיבעי לן: ולמאן דאמר פריצוף, ומתחילה היו זכר ונקבה כאחד — הי מנייהו מי משניהם סגי ברישא היהולך בראש, הזכר או הנקבה?

אמר רב נחמן בר יצחק: מסתברא, דזכר סגי ברישא.

דתניא: לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך, ואפילו היא אשתו לפי שהליכה אחר אשה גנאי הוא לו. (17)

ואם נזדמנה לו אשה על הגשר, והיא מהלכת לפניו, יסלקנה יעקפנה לצדדין מהצד, עד שיעבור לפניו.

וכל העובר אחורי אשה [אשת איש] בנהר [שמרימה אז את בגדיה ומסתכל בה] — אין לו חלק לעולם הבא, אם רגיל הוא בכך. מפני שיבא לידי ניאוף, וסופו יורד לגיהנם — תוספות ברכות דף סא.

ואגב דברי רב נחמן בר יצחק, אזלינן מענין לענין, באותו ענין:

תנו רבנן: המרצה [המונה] מעות לאשה,

מידו לידה או מידה לידו, בשביל שיסתכל בה — אפילו דומה אותו אדם למשה רבינו, שקיבל תורה מהר סיני, לא ינקה מדינה של גיהנם.

ועליו הכתוב אומר "יד ליד — המרצה מעות מיד ליד, אפילו הוא כמשה שקיבל תורה מיד הקב"ה לידו — לא ינקה רע", לא ינקה מדינה של גיהנם.

והשתא הדרינן לענין שהזכיר רב נחמן בר יצחק לעיל:

אמר רב נחמן: מנוח, אביו של שמשון — עם הארץ היה!

שנאמר "ויקם, וילך מנוח אחרי אשתו".

הרי שלא למד הלכות דרך ארץ דברייא דלעיל, דקתני בה: לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו היא אשתו. (18)

מתקוף לה רב נחמן בר יצחק: אלא מעתה, גבי אלקנה [שנביא היה — כדתניא בסדר עולם: "ויבא איש האלהים אל עלי" — זה אלקנה. עשרה נביאים נקראו "איש האלהים" ואלקנה אחד מהם] — הא דכתיב "וילך אלקנה אחרי אשתו" (19)

האם הכי נמי נימא שאלקנה עם הארץ היה, והרי נביא היה?!

16. וכלשון הכתוב "ולאמנון ריע", ותרגומו: שושבין — מהרש"א ברכות ס"א

17. שאין דרך ארץ שילך הקטן בראש והגדול אחריו, אבל איסורא באשתו — ליכא. מהרש"א ברכות דף ס"א. וראה עוד שם, ובעיון יעקב.

18. וברש"י ברכות דף סא. הוסיף: שלא שימש תלמידי חכמים

19. בתוספות ברכות דף סא. והראשונים כאן, כתבו ששיבוש הוא, כי אין פסוק זה בכל המקרא. ובמהרש"א שם כתב, דהכוונה לפסוק: וילך אלקנה הרמתה "על" ביתו [זו אשתו],

וכן גבי אלישע דכתיב "ויקם וילך אחריה" [של האשה השונמית] — האם הכי נמי נימא שעם הארץ היה!?

אלא, על כרחך, הכונה היא שהלך אלקנה והלך אלישע אחרי דבריה ועצתה.

אם כן, הכי נמי גבי מנוח, איכא לפרושי, שהלך מנוח אחרי דבריה ועצתה של אשתו.

אמר רב אשי: ולמאי דאמר רב נחמן שהלך מנוח אחר אשתו ממש, ומנוח עם הארץ היה, צריך לומר כי אפילו כי רב [עם תינוקות של בית רבן — רש"י ברכות דף ס"א] נמי לא קרא.

שלא ידע מנוח את הלימוד מהא דכתיב "ותקם רבקה ונערוותיה, ותרכבנה על הגמלים, ותלכנה אחרי האיש". דמשמע: ולא לפני האיש! (20)

אמר רבי יוחנן: אם ניצבת בפני האדם הברירה לילך ללכת אחרי ארי או אחר אשה — ילך אחרי ארי למרות הסכנה לחייו, ולא אחרי אשה [אשת איש].

וכן אם אי אפשר לו להמלט [מהרש"א]: ילך אחרי אשה ולא אחרי (עבודת כוכבים) [בית מינות — משמעות רש"י]. כי שמא ימשך אחריה. וכתיב: הרחק מעליה דרכך. ואמרינן: זו האפיקורסות.

ואם אינו יכול לימלט, לך אחורי (עבודת

כוכבים) [בית מינות] ולא אחורי בית הכנסת בשעה שמתפללין, שנראה ככופר, שעומד מאחרי בית הכנסת ואינו נכנס. (21)

והשתא הדרינן לשאר מימרותיו של רבי ירמיה בן אלעזר:

ב. מנודה:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: כל אותן השנים מאה ושלושים שנה שהיה אדם הראשון בנדוי — שהיה נזוף כשגער בו הקב"ה, ואמר לו: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת, וקללו — הוליד רוחין ושידיון ולילין [מיני מזיקין הן].

שנאמר "ויחי אדם שלשים ומאת שנה, ויולד בדמותו כצלמו".

מכלל זה אתה למד דעד האידנא — לאו כצלמו אוליד.

מיתיבי: היה רבי מאיר אומר: אדם הראשון — חסיד גדול היה.

כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו לכל בני האדם, כשאכל מעץ הדעת, ישב בתענית מאה ושלושים שנה [כיום]. ופירש מן האשה מאה ושלושים שנה, והעלה זרזי [חגורות] תאנים על בשרו, מאה ושלושים שנה.

והשתא תיקשי: כיון שפירש מן האשה, היכי אמרת שהוליד בשנים אלו?

ומשמע שהלך אחריה, ראה שם. ובמהרש"ל שם ביאר באופן אחר

20. וכיון שנערוותיה פנויות היו, ואפילו הכי לא הלך האיש אליעזר אחריהן, הוא הדין שאין

לאדם לילך אפילו אחר אשתו — גאון יעקב.

21. וברש"י ברכות דף סא: "דכיון שאינו נכנס, נראה כפורק עול ומבזה בית הכנסת".

ומשנינן: **כי קאמרינן ההוא שהוליד רוחין ושידין ולילין — בשכבת זרע דחזא לאונסיה** [קרי שראה באונס], וממנו נעשו רוחין שידין ולילין.

ג. שבח:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: מקצת שבחו של אדם אומרים בפניו, וכולו — שלא בפניו.

כלומר: דרך ארץ הוא, שאף על פי שאדם משבח את חבריו שלא בפניו הרבה, אין מרבה בשבחו לפניו, מפני שנראה כמחניף בפניו. ושמה יתגאה השומע. מהרש"א.

וראיה לדבר:

מקצת שבחו בפניו אומר, מהא דכתיב "כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה".

הרי שאמר הקב"ה לנח בפניו "צדיק" לבד, ולא קראו "צדיק תמים" [כשם שקראו הקב"ה שלא בפניו, בפסוק דמייתי בסמוך].

ואומר שבחו כולו **שלא בפניו** מהא דכתיב "נח איש צדיק תמים היה בדורותיו".

ד. יונה:

אמר רב ירמיה בן אלעזר: מאי דכתיב

במבול "ויסף שלח את היונה מן התבה. ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה".

אמרה יונה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! יהיו מזונותי מרורין כאילן של זית שהוא מר [תוספות], ומפורין בידך.

ואל יהיו מתוקין כדבש, ותלוין ביד בשר ודם. [כשם שהיו תלוין עד עכשיו ביד נח שפירנסה בתיבה].

וזהו שאמר הכתוב "טרף בפיה":

שביקשה בפיה כי יהא הזית "טרף" מזון שלה,

והראיה שטרף הוא לשון מזון:

כתיב הכא אצל היונה "טרף", וכתיב התם "הטריפני" לחם חוקי. (22)

ה. בית:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה, שהקול נשמע בו למרחוק — שוב אינו נחרב. (23)

שנאמר בפסוק שאמר אליהוא לאיוב:

"ולא אמר, לא הוצרך להתאונן ולומר "איה

22. רישא דקרא: רש ועושר אל תתן לי.

רצה לומר: "רש", עניות שאצטרך חס ושלום למתנת בשר ודם, וכן "עושר", שהם יצטרכו למתנתי — "אל תתן לי", שלא אבוש מפניהם ולא אבייש אותם.

אלא "הטריפני לחם חוקי", מתחת ידך.

ועל דרך דאמרינן: ונא אל תצריכנו ד' אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי

הלואתם, כי אם לידיך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה, שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד.

ומהאי טעמא מייתנין האי קרא, ולא שאר קראי, כמו "טרף נתן ליראיו" או "ויהי טרף בבית" — מהרש"א סנהדרין קח.

23. בפרקים ראשונים של איוב מתואר כיצד נחרב ביתו:

אלוה עושיי" — האדם הנותן זמירות של תורה בלילה".⁽²⁴⁾

ו. שתי:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: מיום שחרב בית המקדש פסקו הכהנים מלברך בשם המפורש [כדאיתא בחגיגה], דיו לעולם שישתמש בשם בן שתי אותיות.

[שהוא שם י—ה להיות נקרא ככתבו. אבל שם יק"ק אינו נקרא ככתבו, אלא באדנות.

ובמקדש היה אף שם של ארבע אותיות נקרא ככתבו — רבינו פרץ]

בין לשבח לפניו בין לברך איש את חבירו.

שנאמר "בל הנשמה תהלל יה — הללויה".

כלומר: זה השם שכל הנשמה כולה ראויה להשתמש בו.

אבל שם בן ארבע אותיות, לא לכל הנשמה ניתן, אלא לכהנים בלבד, כדכתיב "בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי. ולברך בשמו", וכתיב בנשיאת כפים "ושמו את שמי" המיוחד לי.⁽²⁵⁾

ז. נתקלל:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: נתקללה בכל — נתקללו אף שכיניה מקללתה, דאוי לרשע ואוי לשכנו.

אבל כאשר נתקללה שומרון שבארץ ישראל — נתברכו שכיניה מקללתה.

ומבאר הגמרא: נתקללה בכל נתקללו שכיניה —

דכתיב "וקמתי עליהם נאם ד' צבאות והכרתי לבכל שם ושאר ונין ונכד נאם ד'.

ושמתייה למורש קיפוד [לירושת קיפוד] ואגמי מים" [כדרך המקומות החרבות — מצודות], ושם הולכות החיות הרעות, ומזיקות גם את המקומות הסמוכות לה.

נתקללה שומרון — נתברכו שכיניה [יהודה — תוספות הרא"ש, וראה שם].

דכתיב "ושמתי שומרון לעי השדה" ולמטעי יט-א כרם ויהנו שכיניה, ושבח הוא לה שזוכרת לטובה.

ח. כמדה:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: בא וראה, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם!

כדאיתא בסוטה דף לה. [אלא שבלילה קראן "זמירות" על שם שנשמעין למרחוק כמו זמירות — על פי מהרש"א. וראה מה שכתב הריטב"א, ובהגהות הרב מתתיהו שטראשון ז"ל, ובפירושו הרי"ף בעין יעקב.

25. ובתוספות בשם ר"ח פירושו: דכל "הנשמה" קרי ביה כל הנשמה בדגש במ"ם, מלשון: שממה וחורבן של בית המקדש — רבינו פרץ.

[א—יט]: והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר, ויגע בארבע פנות הבית, ויפל על הנערים, וימותו.

ואמר לו אליהוא דרך תוכחה: אם היה נשמעים בכיתך דברי תורה הוא לא היה נחרב. כי בביתו של איוב לא היה כן. כדכתיב [א ד]: והלכו בניו ועשו משתה, בית איש, יומו.

24. ולא שנקראו דברי תורה "זמירות", [שהרי דוד שאמר: "זמירות" היו לי חוקיך, נענש